חבורה בעניין גילוי דעת בתפילת תשלומין

ברכות כו:

ת"ר טעה ולא התפלל מנחה בערב שבת מתפלל בליל שבת שתים, טעה ולא התפלל מנחה בשבת מתפלל במוצאי שבת שתים של חול מבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשניה ואם הבדיל בשניה ולא הבדיל בראשונה שניה עלתה לו ראשונה לא עלתה לו. למימרא דכיון דלא אבדיל בקמייתא כמאן דלא צלי דמי ומהדרינן ליה ורמינהו טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים ושאלה בברכת השנים מחזירין אותו הבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס קשיא.

ובראש"ס סוף סי' ב' הביא מרה"ג וז"ל כתב רב האי גאון אע"פ שנשאר בקושיא כיון דלא קאמר תיובתא לאו משבשתא היא דטעמא דמסתבר הוא דכיון דאבדיל בשניה גליא דעתיה דכיון בראשונה לשם תשלומין ושניה משום חובה ואין להקדים של תשלומין לחובת הזמן וצריך להתפלל אותה של תשלומין פעם שנית, מיהו אם לא הבדיל באחת מהם או שהבדיל בשניהם אין מחזירין אותו דאין כאן גילוי דעת דראשונה לתשלומין, וכן משמע מדפריך למימרא כיון דלא אבדיל בקמייתא כמאן דלא צלי דמי משמע הא אי כמאן דצלי דמי יצא ידי שתים אע"פ שלא הבדיל בראשונה והבדיל בשניה ראשונה עלתה לו לשם חובה ושניה לשם תשלומין.

וביאור הדברים הוא שמשום כך הגמ' נשארת בקשיא ולא בתיובתא היות ולעולם הטעם שראשונה לא עלתה הוא משום גילוי דעת ולא משום שלא הזכיר הבדלה, אלא שיש קצת קושי אם הגמ' ידעה שאפשר להסביר כך את הברייתא וגם קי"ל כך להלכה א"כ אין שום הכרח שבלא הזכיר הבדלה חוזר ולמה הגמ' נשארה בקשיא ולא תירצה שהפשט בברייתא הוא משום גילוי דעת.

ונראה לומר דלעולם הגמ' הבינה גם בקו' שהביאור בברייתא הוא משום גילוי דעת, אלא שלא בכל אופן ישנו גילוי דעת כמו שמבואר בדברי רה"ג עצמו שאם הבדיל בשניהם או שלא הבדיל בשניהם אין מחזירין אותו היות ואין פה גילוי דעת, וא"כ אומרת הגמ' כך דאם הברייתא סוברת שאם לא הזכיר הבדלה אינו צריך לחזור א"כ אין פה גילוי דעת היות ואפשר לומר שהתפלל אותה לשם חובה רק שכח להזכיר ובשניה כיון לשם תשלומין והסיבה שהוא הזכיר אינו משום שכיון לחובה אלא משום ששכח להזכיר בראשונה, וא"כ היה צריך להיות הדין ששניהם עלו לו, אבל אם הברייתא סוברת שבלא הזכיר הבדלה חוזר א"כ ממ"נ הראשונה לא עלתה לו היות שאם הוא כיון לשם חובה הוא לא יצא משום שלא הזכיר, ולפי"ז השניה שהוא מזכיר בה היא הראשונה לחובה וצריך להתפלל עוד שלישית לתשלומין, ואם תאמר שהוא ודאי רצה לצאת בשניהם ע"כ לפרש שהוא היפך וכיון שהראשונה תהיה לתשלומין והשניה לחובה, וזוהי קו' הגמ' למימרא דכיון דלא אבדיל בקמייתא כמאן דלא צלי דמי ומהדרינן ליה, ולפי"ז עולה שהגמ' נשארת בזה שהפירוש בברייתא מבוסס על הדין שלא הזכיר חוזר וע"ז נשארת בקשיא.

אלא שלפי"ז תסתער עלינו קו' עצומה, למאי דקי"ל שאם לא הזכיר הבדלה אין מחזירין אותו א"כ בהבדיל בשניה ולא בראשונה צריך להיות הדין ששניהם עלו, אבל דין זה מפורש בשו"ע שראשונה לא עלתה לו, ולכאו' המהלך שביארנו מפורש בדבריו של רה"ג "מיהו אם לא הבדיל באחת מהם או שהבדיל בשניהם אין מחזירין אותו דאין כאן גילוי דעת דראשונה לתשלומין, וכן משמע מדפריך למימרא כיון דלא אבדיל בקמייתא כמאן דלא צלי דמי משמע הא אי כמאן דצלי דמי יצא ידי שתים אע"פ שלא

הבדיל בראשונה והבדיל בשניה ראשונה עלתה לו לשם חובה ושניה לשם תשלומין" מבואר שהוא לומד את הדין מה נקרא גילוי דעת דוקא מה שאין אפשרות לפרש אחרת מקו' הגמ' שהסיבה שהראשונה לא עלתה היא משום שבלא הזכיר לא יצא אבל אילו היה הדין שבלא הזכיר יצא היה יוצא ידי שניהם, וא"כ צ"ע מ"ט לא זכרו הפו' שלפי"ד רה"ג הדין הוא ששניהם עלו לו ?

השו"ע סי' קח סעיף יא' פסק שבהבדיל בראשונה ולא בשניה ראשונה לא עלתה לו, ובהבדיל בשניהם או לא הבדיל בשניהם יצא, והט"ז בסק"י הביא לשון הרי"ף "גלי אדעתיה דהא בתרייתא היא חובת שעתיה ולכן בעינן למיהדר צלויי אחריתא כדי לאקדומי חובת שעתיה ברישא" והקשה מה שייך פה גילוי דעת הא קמי שמיא גליא מה היה בלבו ואם הוא אומר שלא כיון בראשונה לתשלומין אלא חובת שעתיה רק ששכח להבדיל ואין צריך לחזור מפני שיוכל לאומרה על הכוס למה עכשיו יחזור להתפלל ?

ולכאו' קו' הט"ז עולה בקנה אחד עם מה שהקשינו, אלא שקו' הט"ז היא מהסברא דגילוי דעת הוא רק כשאין הסבר אחר למעשיו ובלא"ה אין גילוי דעת והקו' שהקשינו היא גם מחשבון דברי הרה"ג שיוצא למסקנא שאם בלא הזכיר אינו חוזר ששניהם עלו לו.

ואומר הט"ז דכוונת הרי"ף היא דאף שהוא אומר שכיון בראשונה לחובה, כיון שאנו רואים שבשניה ודאי כיון לחובה שהרי הזכיר בה הבדלה ממילא הוו תרי חובת שעתיה וא"כ אין כאן תשלומין ממ"נ נמצא שהגילוי דעת הינו על השניה ולא על הראשונה.

אלא שאכתי יש להקשות על דברי הט"ז אולי באמת הוא כיון שהשניה תהיה כדין לתשלומין ומה שהזכיר הבדלה הוא משום ששכח בראשונה, ובגליון רעק"א מקשה ביותר לפי שיטת הט"ז גופיה בס"ק ט' שכתב לחלק בין ר"ח שמזכיר יעו"י בשניהם לבין הבדלה שלא מזכיר בשניה משום שכיון שהבדיל ועשה חול אין שייך להבדיל שוב, וא"כ באופן שבאמת שכח להבדיל בראשונה א"כ ראוי לו להבדיל בשניה של התשלומין.

ועיין שם היטיב בהמשך דברי רבינו עקיבא איגר מש"כ להוכיח מדברי הרא"ש.

ואומר הט"ז דלפי"ז בשכח להתפלל מנחה בערב ר"ח שמתפלל שתים של ר"ח, ואם זכר בשניה ולא בראשונה צריך לחזור ולהתפלל, כ"ז דוקא בסתמא שלא מפרש איך היתה כוונתו אמרינן שכיון בה לשם חובה אבל אם אומר בפירוש שכיון בה לשם תשלומין וזכר ר"ח כדינו אין צריך לחזור ולהתפלל כיון שעשה כדין לזכור ר"ח בתשלומין אמרינן שבראשונה שכח ונאמן שכיון בה לשם חובה.

והנה התוס' בד"ה טעה הביאו בשם רבינו יהודה אם טעה ולא הזכיר ר"ח במנחה לא יתפלל עוד בלילה דלמה יתפלל עוד הרי כבר התפלל כל תפילת המנחה מבעוד יום לבד ר"ח שלא הזכיר א"כ אין מרויח כלום אם יחזור ויתפלל במוצאי ר"ח הרי לא יזכיר עוד תפילת ר"ח וי"ח כבר התפלל.

וכתבו התוס' ומיהו ברב אלפסי לא משמע כן דאפילו היכא דאינו מרויח כלום מצריך להתפלל פעם אחרת, שכתב הרי"ף 'וכיון דלא אבדיל ברישא ואבדיל בבתרייתא גלי דעתיה דהך בתרייתא היא חובה הלכך בעי למהדר ולצלויי זימנא אחריתי כדי להקדים חובת שעתיה ברישא, אלמא דמצריך להתפלל זימנא אחריתי אע"ג דלא יחזור ויתפלל פעם שניה יותר מבראשונה, כך היה נראה לה"ר משה מאלאוו"ר מתוך לשון האלפסי.

וקשה הרי דין זה הוא לא חידוש של הרי"ף אלא דינא דגמ' שראשונה לא עלתה לו, ומצאתי שעמדו בזה מפרשי הגמ' וע' רש"ש שכתב דלפי רי"ה הכוונה ראשונה לא עלתה לו והוי מעוות לא יוכל לתקן, וכתב ועוד נ"ל דהמקשה ע"כ ס"ל דתפילה הראשונה היתה לשם חובת שעתיה כדינה להקדימה דאל"כ היכי דייק למימרא וכו' ולכן לא מוכח מידי דהא לא התפלל כלל לשם תשלומין, אבל מאלפסי מוכח שפיר דהוא ס"ל דה"ט דלא עלתה משום דכוונתו היתה לשם תשלומין.

ולפי"ז אפשר לומר בנדון הקו' שפתחנו בה שבס"ד דגמ' גם להרי"ף לא היה הנושא של גילוי דעת אלא מצד אי הזכרת הבדלה ורק מהא דהגמ' נשארת בקשיא ולא בתיובתא למדנו את הדין של גילוי דעת, אמנם בראי"ש זה קשה לומר כן שהרי הוא לומד מהס"ד שהיכא שאין גילוי דעת שניהם עלו לו, ומשמע שכבר בס"ד ידעו מטעם זה, וצ"ע.

וע' במלא הרועים שכתב על דברי התוס' דמהש"ס אין ראיה דבאמת הס"ד הוא משום דלא הבדיל בקמייתא צריך לחזור ולהתפלל בהבדלה ושניה עלתה לו לתשלומין אף שהבדיל בה אין בכך כלום, והיינו כמו שכ' הרש"ש שהראשונה התפלל לחובה ויש עליו להתפלל שניה לתשלומין ומה שהבדיל בה אין בזה כלום, ולפי"ז יוצא שהוא התפלל רק את התשלומין, ולפי המסקנא גם התפילה הראשונה של החובה עלתה לו והדין של מבדיל בשניה הוא בדיוק כמו שכתב רעק"א בדעת הט"ז היות ועוד לא הבדיל בראשונה.

אריה לייב בלאק

ביתר עלית

058-3298-321